

Це свідчить про тривалу осілість людей. “Неолітична людина, — зазначав Я. Пастернак, — стає сильнішою економічно, незалежне себе, по змозі, від природи, від довкільного тваринного і рослинного світу”¹. У той час виникло також гончарство і ткацтво. Причому посуд кожне плем’я виготовляло собі само, що не вимагало обміну. Глиняний посуд — одна з найприкметніших речових пам’яток діяльності людини неолітичної доби.

Неоліт тривав від кінця мезоліту (5000 р. до н. е.) до появи перших виробів з бронзи (близько 1800 р. до н. е.). Його ділять на дві частини: чистий неоліт, коли люди ще не вміли обробляти метал, і період міді, коли поряд з крем’яними почали застосовувати мідні знаряддя праці. Неолітичних селищ, погребів та окремих пам’яток збереглося значно більше, ніж палеолітичних і мезолітичних. Удосконалення знарядь, технології їх виготовлення і сфери застосування свідчать про збільшення енергетичного бюджету населення. Це підтверджують пам’ятки неолітичної доби, які відтворюють контури матеріальної культури і господарських уявлень тогочасного населення України.

2.2.1. Економіка трипільців

На історичному шляху культурно-господарської еволюції населення України особливе місце посідає доба трипільської культури (V—II тис. до н. е.), назва якої походить від археологічних знахідок у с. Трипілья біля Києва. Понад 500 відкритих поселень трипільського типу дають змогу відтворити матеріальний розвиток населення неолітичної й енеолітичної доби протягом 2,5 тис. років. Трипільська культура — яскравий феномен у господарсько-культурній еволюції населення України. І, що дуже важливо, як по вертикалі, так і по горизонталі вона корелюється з пам’ятками людської діяльності попередніх епох.

Пам’ятки трипільської доби раннього, середнього і пізнього періодів виявлені у верхів’ях Пруту біля Чернівців, над середнім Дніпром, на схід від Кам’янця-Подільського і далі на південь, аж до околиць Балти і середнього Бугу. Племена середнього трипільського періоду були розсіяні майже по всій території Правобережжя. На сході, в околицях Києва, вони перейшли на Лівобережжя. На західних теренах трипільчани виявлені поблизу Володимира-Волинського і Крилоса на Івано-Франківщині. Пізніші трипільські поселення збереглися у верхів’ях рік Случ, Горинь, Стир, на верхній і середній течіях Бугу, в південній частині волинського Полісся.

Трипільські племена — це осілі хлібороби, які вирощували ячмінь, жито і просо. Зерна цих рослин знайдено у слабовипаленій замазці трипільських хат-ліп’янок. “Примітивне хліборобство, — твердить Я. Пастернак, — було головною галуззю в господарстві трипільців”¹. Крім того, вони займалися скотарством, рибальством, менше полюванням, вирощували рогату худобу, овець, кіз, свиней. Розвиненим було житлове будівництво. Характерною прикметою трипільців є технічно досконала кераміка — мистецький феномен неолітичної доби. На думку видатного археолога Я. Пастернака, трипільська кераміка заслуговує на звання “праісторичної української теракоти”.

Трипільчани випалювали посуд у гончарних майстернях з двоповерховими гончарними горнами. Саме вони отримали перші сплави міді зі сріблом. Зрозуміло, що досконалі витвори, незалежно від їх призначення, могло виробляти, насамперед, осіле населення. Крім того, воно повинно було мати економічні умови і соціальну потребу у високоякісному посуді, знаряддях тощо. Усе це забезпечувалося високорозвиненим, як на той час, хліборобством, що постійно вдосконалювалося.

Трипільська економіка була переважно самовідтворювальною і меншою мірою залежала від наявності дикої звірини чи риби у ріках та озерах. Розгалужена господарська діяльність

¹ Пастернак Я. Археологія України. — Торонто, 1961. — С. 108.

¹ Пастернак Я. Археологія України. — Торонто, 1961. — С. 132.

трипільських племен, набір вирощуваних ними сільськогосподарських культур, домашньої худоби та ін. багато в чому нагадує заняття населення пізніших епох. Трипільчани вирощували десять злакових культур, землю обробляли мотиками, виготовляли кераміку без гончарного круга, житла споруджували на два поверхи. Передали у спадок наступним поколінням забудови міст за коло-радіальним принципом. Деякі трипільські поселення займали площу 200, 270 і навіть 450 га¹.

Трипільська культура — одна із найяскравіших епох цивілізаційного освоєння української території. Саме тому деякі автори намагаються відлучити її від українства, незважаючи на те, що елементи трипільської культури досі є органічною складовою української культури і світогляду. Деякі дослідники всупереч логіці спадкоємності культур вважають, ніби то були якісь міфічні посередники, які передали елементи трипільської культури українцям². Дивно тільки, чому ті посередники не передали трипільську культуру комусь іншому, а саме тим, хто заселяв ту ж територію, що й трипільці.

Археологічні дослідження дають достатньо матеріалу для висновків про господарську раціональність навіть при виробництві нині здавалось би примітивних знарядь праці, засобів збереження поживи і т. ін. Археологи намагалися доволі повно і точно відтворити організацію праці в праісторичні епохи, часто не підозрюючи, що вона могла скластися тільки в певних природних умовах, за наявності відповідних господарських традицій, які передавалися з покоління в покоління. На процес господарського освоєння певної території мали вплив різні культури, але завжди слід пам'ятати, що передати свої культурні надбання наступним поколінням могли тільки місцеві жителі. Це стосується і хліборобсько-ремісничо-скотарської культури трипільських племен і наштовхує на далекосягли

¹ Панюк А., Рожик М. Історія становлення української державності. — Л., 1995. — С. 4.

² Злупко С. Українська культура у космополітичному вимірі // Дзвін. — 1993. — № 8—9. — С. 165—166.

роздуми, насамперед, з приводу спадкоємців трипільської культури. Очевидно, ними стали майбутні покоління, які заселяли і заселяють українські терени.

Від трипільського періоду наступні покоління населення успадкували вдосконалене землеробство, розвиток скотарства, приручення коня та інших тварин, житлобудівництво, гончарне ремісництво, розвинуте мистецтво, космосогенні уявлення і вірування, доміантою яких була символіка, пов'язана з небесними світилами. "Простежується, — як пишуть дослідники, — намагання за допомогою чергування зображень відтворити певний перебіг подій у їх послідовності, наприклад, сівба та проростання зерна, відділення колоса від зерна"¹. Такі уявлення могли бути притаманні тільки осілим хліборобам, якими і були трипільці, господарські технології, вірування та уявлення яких присутні в українстві досі. Тому марними є намагання деяких археологів вирвати трипільську господарську і мистецьку культуру з контексту розвитку українства в Україні.

2.2.2. Господарство скіфсько-сарматського періоду

Розвитку та удосконаленню хліборобської справи в Україні сприяло застосування заліза, з якого можна було виробляти тривкіші й ефективніші знаряддя праці. На початку залізної доби землеробство сформувалося в основну галузь господарства. Про землеробство племен ранньоскіфського періоду (VI—V ст. до н. е.) свідчать знайдені зерна, серед яких три види пшениці (м'яка, тверда, карликова), а також ячмінь та жито. Виявлено стоколосу — бур'ян зернових полів, знайдено скупчення проса (Іване-Пусте на Західному Поділлі), причому окремо зерно і полу, бобові сочевицю і вику, ріпак, льон, дикоростучий жолудь. Крім того, збереглися кістки різних тварин, а саме:

¹ Історія української культури: У 5 т. — К.: Наук. думка, 2001. — Т. 1. — С. 170.